

Madách szövegei.

A *Válasz* című folyóirat első számában (1934 máj., 46–47. l.) Gulyás Pál azt az érdekes gondolatot veti föl, hogy: „több helyen vissza kell állítani Madách szövegét“, mivel „Arany úgynevezett akademizmusa... az aranyjánosi pedantéria, s valahogy ez az illedelmesen és feszesen lépkedő jambus-gond nem állott összhangban a mű világtávlatával“. Az ötlet érdekes, de azt hiszem, ötletnél egyébnek nem is mondható. *Ki* lesz az, aki megítéli azt a „több helyet“, melyet vissza kell állítani? *Mi* lesz a megítélés alapja? Egyéni hangulat, vélemény, ötlet, holott ide tárgyilagos megítélés: *tények* kellenek. — Arany a helyesíráson kívül semmiben sem akarta Madáchot javítani; egy-két tartalmi megjegyzést tesz, sok nyelvtani és verstani javítást csupán *javaslatképen* ajánl a költőnek, egyáltalán nem kényszeríti rá irodalmi tekintélyét, pedig Madách egyedül tőle tette függővé művének sorsát. „Ha módosítványaim nem tetszenének, vagy ha senmit sem akarnál is módosítani (kivéve néhol a helyesírást, mert azt mindenesetre kell), azt is ird meg. A munka megjelenésére ez nem akadály; csupán *éretted* ajánlottam változtatást.“ (Arany Madáchhoz, 1861 okt. 27.) Lehet, hogy *ma* egyik-másik módosítás bár szabatosabbnak, de gyöngébbnek tetszik az eredeténél, *ma* már nincs jussunk hozzá, hogy Aristarchosai legyünk Madáchnak, mert a szöveg ügyét Madách és Arany már elintézte egymásközt. És Madách nem is fogad el minden módosítást (pl. a 254. sort meghagyja katalektikusnak, holott Arany már sokallja a hatodfeles jambusokat; a 270. sorhoz ezt a megjegyzést fűzi: „A metrum jajgat... De látom, nehéz igazítani, hogy meg ne rontsuk a praeciósót“). Íme, mikor a tartalom és a kifejezés összeütközik, Arany a forma *ellen* dönt. Hét évtized múltán ötletszerűen válogatni hol az eredeti, hol a javított szövegrészek közt, teljesen logikátlan eljárás volna. De ha visszaállítanók is teljesen Madách eredeti szövegét (megtalálható betűről-betűre híven a kézirat szerint kiadásom jegyzeteiben), mit tegyünk akkor, mikor a költő maga két, sőt három változatot ír egymás alá és fölé, mint az egyiptomi

színen (700. sk. sorok)? Melyiket válasszuk, mikor a kihúzott sorok némelyike talán hathatósabb annál, mit a költő utóbb helyébe írt? Különösen ez a hely, több mással együtt, bírt arra a véleményre, hogy az Ember Tragédiájának kézírata, melyből az első kiadást szedték s amely most a Kisfaludy-Társaság irattárának ereklyéje, egyetlen fennmaradt s valószínűleg utolsó fogalmazványa a műnek; az előzőket, ha voltak, megsemmisítette, az apró papirosszelvényekre vetett vázlatokkal együtt, melyekből csak az a néhány sor maradt meg, mely az ú. n. Gyulai-féle papírlapon olvasható (v. ö. Madách-ereklyék, Irod. Közl. 1925, 84). A megmaradt kézirat semmiképen sem „kész leírás“, mint Balogh Károly véli: Madách, az ember, a költő e. szép könyvében (1934 162. l.); mert aki az Ember Tragédiájának s a többi műnek kéziratát látta, meg kell hogy győződjék, hogy Madách soha nem jutott el a végleges, „letisztázott“ szövegig. Míg a mű a sajtó alá nem került, sőt még azontúl is egyre forr az alakítás, a tartalom s a kifejezés küzdelme. Ebben nagyon hasonlít Vörösmartyhoz, amint a ránkmaradt kéziratok s a kiadások mutatják.

Az egyetlen elgondolható megoldás volna az eredeti szöveget lenyomtatni, mint a németek az Ur-Faustot, s a vele szemben levő lapon az Arany módosításaival megjelent művet. De amott is meg kellene jelölni magának a költőnek szövegváltozatait és Szontágh Pálnak néhány okos tárgyi helyesbítését; emitt pedig, a második kiadásban, a Szász Károly tanácsára végezett változtatásokat. Én igyekeztem valamennyit kiadásomban egyesíteni, persze a nem-szakértő számára ez kevésbé élvezetes olvasmány, annál inkább a kutató számára, aki nyomon akarja követni a remekmű kifejlését s a lángelme műhelyébe is szeretne egy pillantást vetni.

Hogy Madách mennyire bízott Arany ítéletében, mennyire neni „lappangott mindig ösztöneiben egy tiltakozás a kortársi irodalmi gyakorlat jambus-kalodája ellen“, mint Gulyás Pál tanulmányában sejtí, sorjában bizonyítják levelei: „...csak arra kérhetlek: törülj bátrabban... Nem is képezed, mennyit s mióta fáradok én, hogy jobb technikára szert tegyek, de hiában, miután itt sok esztendőről van szó, kénytelen vagyok a rám nehezedő átokban mint valódi végzetben megnyugodni“ (1861 nov. 2). Ez az önvallomás és kérelem ismétlődik végig a levelezésben, míg a mű meg nem jelenik; s újra előkerül Szász Károlynak

apróra boncoló s az alaki kifogásokat sem mellőző bírálata után, melyért a költő megint igen hálás volt. Az ember szinte érzi, milyen jól esik neki a bírálat, melytől addigi költői pályáján szinte meg volt fosztva. Éppen ezért egy teljesen önkényes, majd az eredeti szövegre, majd a módosításokra támaszkodó kiadás irodalomtörténeti megtévesztés és filológiaellenes eljárás volna. Hogy Arany hogyan vélekedik a költőtől rájaruházott hatalomról a javításokban, azt egyebek közt legvilágosabban mutatja 1861 nov. 5-i levele. Egyáltalán az egész levelezés valószínűs főiskolája a szövegkritikának.

*

Még egy megjegyzést Gulyás Pálnak egy kifejezéséhez: „...aranyjánosi... illedelmesen és feszesen lépkedő jambusgond“. Úgy látszik, hogy mikor e szavakat leírta, emlékezete két évtizeddel korábbra siklott s az almanach-költészet idejébe képzelte magát. Pedig a „jambus-kalodát“ és a többi vaskalapos verskényszert már Petőfi összetörte — de nem a szigorú verselők és pártjuk tiltakozása nélkül — s erről számot is adott a maga idejében meg nem jelent Előszóban, melyet eredetileg költeményeinek 1847-i gyűjteménye elé szánt. (Először kiadta Kéry Gyula: Petőfi ismeretlen kéziratai, 1908.) Petőfi után Arany nem térhetett vissza a verskalodához; éppen ellenkezőleg: verstechnikájának egész fejlődése folytonos új formakeresés és formabontás útját mutatja. Az Elveszett alkotmányban a pompás, hősi hexaméternek paródiáját adja; a Katalinban a byroni száguldó jambust mutatja be; a Walesi bárdokban anapestusokra aprózza a jambust; a Buda halálában időmértékes lengedezővel házasítja össze a hangsúlyos Zrínyi-sort; majd kihagy egy szótagot: „Jaj! öcsém, Kázmér...“, majd tizenhármast csinál a tizenkettősből: „Atya, Fiú, Szent-Lélek hármasságára“ (fejére is olvasták e szabálytalanságokat); már az Ártatlan dac és a Tölgyek alatt versképletét pontosan táblára írni ugyanesak fogas dolog... hogyan is mondja Schiller a Glocke-ban: „Der Meister kann die Form zerbrechen“, de *mes-ter* is legyen ám! Nem vaskalaposág volt tehát, mikor Arany „bársonyos kézzel“ (Voinovich találó jelzője) végigsimított a sokszor dőcögős verseken, kivált a lírai betéteken; viszont más helyen a jambusok darabosságát Katona zord fönségéhez hasonlítja s nem nyúl hozzájuk. Egészen más ez, mint mikor kipellen-

gérezi Lisznyaiék rakoncátlanságát és ízléstelenségét. Ha szükség van rá, tudja ő is feszesen léptetni jambusait, mint Az ihlet percé-ben, melyben Kazinczy kényeskedő szonett-hangját utánozza mesteri módon. (Jellemző, hogy a Hölgyfutárban Az ideál címmel, Fresco-sonett alcímmel és *Szende Ráfael* álnévvel jelent meg.) Aranyt nem kötötte a forma, lett légyen az bármilyen, de a formátlanságot nem szerette, kivált, ha a zseni mezével takaródzott.

*

Visszatérve a címben kifejezett tételhez, némi csodálkozással olvastam a legújabb irodalomtörténetben: „Az Ember Tragédiájának igen sok kiadása van, de egyik sem az eredeti szövegen, hanem az Arany János által javított szövegen alapul“ (Szerb A., Magy. Irod. 1934. II. 109). Úgy látszik, figyelmét teljesen elkerülte a Napkelet-Könyvtár centenáriumi kiadása, melyről Pintér Jenő igen pontosan megírja, hogy: „Az első szövegkritikai kiadás. Jegyzeteiben megvannak az eredeti kézirat tanuvallomásai, a drámaíró minden szövegváltoztatása és Arany János javításai is“ (VI. 615). Azaz, aki akarja, olvashatja az említett kiadásban az Ember Tragédiája szövegét úgy, ahogy Madách eredetileg megírta.

Hogy a szövegkritikai kiadás óta is mily szánalmasan hibás és csonka kiadások forognak közkezen, szóvá tette az Irodalomtörténet (1933, 102. l.). Az irodalmi művek tulajdonjogát védi a törvény, a költői szöveg hibátlanságával és tisztaságával, néhány fiológuson kívül, nem törődik senki.

Tolnai Vilmos.

Adatok Komjáthy Jenő életéhez.

Komjáthy Jenő Gábor Antal keresztlevelének hiteles másolatát sikerült megszereznem főtisztelendő P. Kiefer Szilvér szécsényi plébános úrtól. E keresztlevelben és a költő testvérének, Komjáthy Celesztának hozzám írt két levelében érdekes adatokat találtam.

A költő keresztzülei Beke Gábor földbirtokos és özv. Darvas Józsefné szül. Hoffman Zsuzsanna voltak, P. Szentesy György guardián keresztelte meg a gyermeket. A keresztelés idején a szülők Szécsényben, az 523. sz. házban laktak. Jenő édes-